

02. 12. 2024

W P Ł Y N Ę Ł O

RPW/23029/2024 P
Data: 2024-12-02

dr hab. Magdalena Rzewuska, prof. UWM
Katedra Prawa Cywilnego
i Prawa Prywatnego Międzynarodowego
Uniwersytet Warmińsko-Mazurski
w Olsztynie

RECENZJA

rozprawy doktorskiej Pani Anny Leśnik pt. „Wina w rozkładzie pożycia małżeńskiego w postępowaniu rozwodowym”

Recenzowana rozprawa doktorska dotyczy problematyki winy w rozkładzie pożycia małżeńskiego w postępowaniu rozwodowym. Tematyka opracowania jest ważką, wielowątkową, budzącą liczne wątpliwości interpretacyjne. Jest ona doniosła z punktu widzenia społecznego, choćby z uwagi na wciąż rosnącą liczbę rozwodów w Polsce. Choć w literaturze nie brakuje opracowań dotyczących tytułowego zagadnienia, to jednak recenzowana praca wyróżnia się spośród innych, przeprowadzonymi w niej przez Autorkę ciekawymi badaniami empirycznymi. Dodatkowy walor ma analiza komparatystyczna tytułowego zagadnienia oraz sformułowane przez Doktorantkę postulaty *de lege ferenda*. Tym samym wybór tematu pracy uznać należy za właściwy.

Autorka jasno określiła cel pracy wskazując, że jest nim „próba udzielenia odpowiedzi na pytanie, czy w aktualnych realiach społeczno-kulturowych i w sytuacji, gdy w niektórych ustawodawstwach rozwodowych na świecie (...) zrezygnowano z orzekania o winie rozkładu pożycia małżeńskiego, zasadne jest utrzymanie tej konstrukcji jurydycznej w prawie polskim, jako – z jednej strony – ujemnej przesłanki orzeczenia rozwodu (...), z drugiej zaś – kryterium różnicowania sytuacji prawnej rozwiedzionych małżonków”. Jednocześnie Doktorantka zaznaczyła, że w przypadku pozytywnego ustosunkowania się do przedmiotowego pytania, zasadne będzie doprecyzowanie pojęcia „winy”, celem usprawnienia i uporządkowania postępowania rozwodowego (s. 15 rozprawy).

Poprawnie została sformułowana hipoteza główna, zgodnie z którą „utrzymanie konstrukcji jurydycznej winy rozkładu pożycia małżeńskiego, jako elementu polskiego systemu rozwodowego, jest uzasadnione ze względów społeczno-kulturowych,

światopoglądowych oraz aksjologicznych”. Zdaniem Autorki pożądana jest jednak istotna modyfikacja przepisów Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego dotyczących rozstrzygnięcia o winie. Ponadto, Doktorantka zwróciła uwagę na potrzebę autonomicznego pojmowania pojęcia „winy” w prawie rodzinnym oraz konieczność subiektywizacji winy w prawie rozwodowym (s. 16 rozprawy).

Celem zweryfikowania postawionych tez badawczych Autorka sformułowała następujące pytania:

1. „czy przy badaniu istoty winy na gruncie instytucji rozwodu bardziej uzasadnione byłoby odwołanie się do dorobku prawa karnego, czy też prawa cywilnego?”
2. „czy potrzebne jest normatywne doprecyzowanie postaci winy rozkładu pożycia (...)?”
3. „czy przy ocenie dopuszczalności orzeczenia rozwodu i jego skutków (...) zasadne byłoby wprowadzenie różnicowania (ważenia) stopnia winy każdego z małżonków?”
4. „czy uzasadnione jest utrzymanie wyłącznej winy jako negatywnej przesłanki rozwodu (...)?”
5. „czy warunkiem *sine qua non* orzekania o winie nie powinno być zgłoszenie wyraźnego żądania przez co najmniej jednego z małżonków (które byłoby wiążące dla sądu)?” (s. 16-17 rozprawy).

Za właściwe uznać należy metody badawcze, którymi Doktorantka posłużyła się przy tworzeniu dysertacji, a konkretnie metody: formalno-dogmatyczną, historyczno-opisową, komparatystyczną oraz socjologicznego badania prawa.

Drobne uwagi można mieć odnośnie do struktury ocenianego opracowania. Praca składa się z Wprowadzenia, ośmiu rozdziałów merytorycznych oraz Wniosków końcowych i postulatów *de lege ferenda*. Niektóre z rozdziałów, jak np. pierwszy i szósty są stosunkowo krótkie (odpowiednio 34 i 47 stron), inne z kolei bardzo rozbudowane, jak np. drugi i piąty (po ok. 90 stron każdy). Szkoda, że Autorka po zakończeniu każdego z rozdziałów nie umieściła krótkiego podsumowania, które ułatwiłoby śledzenie Jej toku wywodów.

We Wprowadzeniu Doktorantka uzasadniła wybór tematu pracy, wskazała jej cel oraz hipotezy badawcze. W tym miejscu Autorka przedstawiła też pokrótce konstrukcję pracy oraz określiła wykorzystane metody badawcze.

W rozdziale pierwszym pracy Doktorantka przedstawiła rys historyczny instytucji rozwodu w powojennym prawie polskim. Analizą objęto przepisy: projektu prawa

małżeńskiego z dnia 28 maja 1929 r., dekretu z dnia 25 września 1945 r. – Prawo małżeńskie oraz ustawy z dnia 27 czerwca 1950 r. – Kodeks rodzinny.

Rozdział drugi pracy Autorka poświęciła pozytywnym i negatywnym przesłankom rozwodu. W pierwszej kolejności Doktorantka odnosząc się do bogatej literatury i judykatury, scharakteryzowała przesłankę pozytywną rozwodu, jaką jest trwały i zupełny rozkład pożycia. Następnie rozważaniami objęła trzy przesłanki negatywne rozwodu, tj. sprzeczność rozwodu z dobrem wspólnych małoletnich dzieci, sprzeczność rozwodu z zasadami współżycia społecznego oraz żądanie rozwodu przez małżonka wyłącznie winnego rozkładu pożycia małżeńskiego.

W rozdziale trzecim Autorka scharakteryzowała przesłanki rozwodowe w wybranych porządkach prawnych. Na wstępie, poczyniła kilka uwag ogólnych dotyczących różnych przesłanek rozwodowych występujących na gruncie wybranych obcych systemów prawnych. Zwróciła przy tym uwagę, że w oparciu o kryterium charakteru przesłanki pozytywnej wyróżnia się następujące systemy rozwodowe: bezwzględnych przesłanek rozwodowych, mieszany, klauzuli rozkładu pożycia, rozwodu za porozumieniem małżonków, rozwodu *repudium* (s. 113 rozprawy). Wskazała, że dopuszczalne jest, podobnie jak we Francji, by ustawodawstwo jednego kraju opierało się równocześnie na kilku systemach rozwodowych (s. 114 rozprawy). Autorka dokonując charakterystyki wskazanych wyżej różnych systemów rozwodowych podkreśliła, że system bezwzględnych przesłanek rozwodowych najczęściej związany jest z zasadą winy (s. 116 rozprawy). Równocześnie dostrzegła wadę tego systemu, jaką jest niemożliwość taksatywnego wskazania przez prawodawcę wszystkich sytuacji uzasadniających rozwiązanie związku małżeńskiego (s. 117 rozprawy). Doktorantka wskazała, że w systemie mieszanym prawodawca dokonuje modyfikacji tradycyjnego systemu rozwodowego wzbogacając go o pewne elementy typowe, właściwe dla innego systemu (s. 119 rozprawy). Autorka podkreśliła, że najczęstszą podstawą rozwodu we współczesnych europejskich systemach prawnych jest rozkład więzi małżeńskiej. Jednocześnie zwróciła uwagę na różne pojmowanie cechy trwałości i zupełności rozkładu w obcych porządkach prawnych (s. 121–122 rozprawy). Odnosząc się do systemu rozwodu za porozumieniem małżonków Doktorantka zauważyła, że dzięki niemu dopuszczalne jest rozwiązanie małżeństwa bez dokonania merytorycznej oceny przyczyn rozwodu przez właściwy organ (s. 123 rozprawy). Zwróciła też uwagę, że w systemie rozwodu *repudium* pozytywną przesłanką rozwodową jest wola rozwiązania małżeństwa przez jednego z małżonków (s. 125 rozprawy). Doktorantka wskazała, że najczęstszymi negatywnymi przesłankami rozwodowymi są: wina małżonka wnoszącego pozew rozwodowy, dobro

małoletniego dziecka małżonków, klauzule słuszności, wymóg pozostawania przez czas określony w związku małżeńskim (s. 127-128 rozprawy).

W dalszej części rozdziału trzeciego Autorka przybliżyła instytucje rozvodu w ustawodawstwach: Anglii i Walii, Belgii, Czech, Estonii, Finlandii, Francji, Hiszpanii, Kolumbii, Niemiec, Malty, Portugalii, Rumunii i Ukrainy. Szkoda, że analizując obce systemy prawne, Autorka nie wykorzystwała jakiegokolwiek literatury ani orzecznictwa zagranicznego. W rozdziale prawnoporównawczym takie działanie jest wysoce pożądane. Nadto, nie uzasadniła wyboru analizowanych przez siebie ustawodawstw państw obcych.

Rozdział czwarty dysertacji Doktorantka poświęciła pojęciu „winy” w wybranych podstawowych gałęziach prawa. W pierwszej kolejności Autorka przeanalizowała pojmowanie tego pojęcia w prawie karnym, a następnie w prawie cywilnym. Doktorantka dostrzegła podobieństwa pojęcia winy w ujęciu karnistycznym i cywilistycznym w przypadku umyślnego zachowania sprawcy, zwracając uwagę na różnice w pojmowaniu tego pojęcia w obu wskazanych gałęziach prawa w przypadku zachowań nieumyślnych (s. 185 rozprawy). Następnie Autorka przedstawiła rozumienie pojęcia „winy” w prawie rodzinnym. Trafnie zauważyła, że winę rozkładu pożycia tworzą dwa składniki: obiektywny i subiektywny (s. 209 rozprawy).

W rozdziale piątym pracy Doktorantka przedstawiła najbardziej typowe zawinione oraz niezawinione przesłanki rozkładu pożycia małżeńskiego w orzecznictwie. Zwróciła uwagę na następujące zawinione przyczyny rozkładu pożycia, tj.: agresję, alkoholizm, groźbę, nieetyczne postępowanie, niegospodarność, nieporozumienia na tle seksualnym, nieróbstwo, niewierność, odmowę współżycia płciowego, odmowę wzajemnej pomocy, opuszczenie współmałżonka, uzależnienie od internetu, zaniedbywanie małżonka, zaniedbywanie rodziny, zły stosunek do rodziny bądź współmałżonka. Jako przykłady przyczyn niezawinionych podała: chorobę, zaburzenia psychiczne, niezgodność charakterów, niedobór seksualny. Jednocześnie Autorka zauważyła, że przyczyny takie jak: bezpłodność, różnica światopoglądu, różnica wieku, wady oświadczenia woli, niewłaściwe zachowanie się rodziny współmałżonka, mogą być zawinione bądź nie w zależności od konkretnego stanu faktycznego sprawy (s. 223-224 rozprawy).

W rozdziale szóstym pracy Autorka poczyniła rozważania co do orzekania o winie rozkładu pożycia w prawie polskim. Rozdział ten podzieliła na następujące podrozdziały: rozstrzygnięcie o winie, zaniechanie orzekania o winie, zagadnienia szczegółowe, przebaczenie w prawie rozwodowym. Na wstępie pierwszego podrozdziału Doktorantka wskazała, że zarówno w literaturze jak i judykaturze wątpliwości budzi określenie charakteru prawnego

przepisu art. 57 § 1 KRO. Niektórzy twierdzą, że przepis ten jest przepisem materialnoprawnym inni zaś, że ma charakter procesowy (s. 306 rozprawy). Szkoda, że Doktorantka nie opowiedziała się za żadnym z prezentowanych stanowisk we wskazanym zakresie. Autorka zasadnie wskazała, że wyroku rozwodowego nie można podzielić na dwie oddzielne części, tj.: orzekającą rozwód i orzekającą winę. Jak zauważyła, „rozstrzygnięcie o winie, w przypadku gdy sąd o niej orzeka, stanowi integralną część wyroku” (s. 314-315 rozprawy). Trafnie tym samym podniosła, że „w konsekwencji zaskarżenie apelacją zawartego w wyroku rozwodowym orzeczenia o winie, które wchodzi w skład orzeczenia o rozwiązaniu małżeństwa, oznacza zaskarżenie tego wyroku w całości” (s. 315 rozprawy). W podrozdziale drugim Autorka podkreśliła, że do momentu zamknięcia rozprawy przed sądem drugiej instancji dopuszczalne jest cofnięcie przez rozwodzających się małżonków wcześniejszego żądania odstąpienia od orzekania o winie (s. 318 rozprawy). W podrozdziale trzecim Doktorantka poczyniła ciekawe rozważania odnośnie do tzw. „retorsji”, czyli granic dopuszczalnej reakcji skrzywdzonego małżonka na niewłaściwe zachowanie drugiego, jak również co do oceny zachowań małżonków po rozkładzie pożycia. Czwarty podrozdział Autorka poświęciła pojęciu „przebaczenia” w prawie rozwodowym.

Rozdział siódmy odnosi się do skutków rozwodu ze względu na winę. W pierwszej kolejności Doktorantka zwróciła uwagę na to, jak istotne znaczenie ma orzeczenie o winie dla obowiązku alimentacyjnego między byłymi małżonkami. W drugiej kolejności zbadała jaki jest wpływ rozstrzygnięcia w przedmiocie winy dla postępowania o podział majątku wspólnego. Następnie przyjrzała się znaczeniu rozstrzygnięcia w przedmiocie winy i żądania rozwodu dla orzeczenia o kosztach procesu. Kolejno rozważaniami objęła skutki moralne orzeczenia o winie rozkładu pożycia.

Ciekawy jest rozdział ósmy pracy, w którym przeprowadzono metodą sondażu diagnostycznego badanie praktyk orzekania o winie rozkładu pożycia małżeńskiego. Zasadniczo badanie ankietowe miało doprowadzić Autorkę do poznania odpowiedzi na następujące pytanie: „jakie są najczęstsze przyczyny rozkładu pożycia małżeńskiego oraz jak czynniki te wpływają na orzecznictwo sądów w Polsce w kontekście ustalania winy rozkładu pożycia małżeńskiego w postępowaniu rozwodowym?”. Jak wskazała Doktorantka podstawowym celem badania było „zrozumienie w jakim stopniu, w opinii sędziów, różne okoliczności prowadzą do przypisania winy za rozkład pożycia oraz jak często takie żądania są formułowane przez strony postępowania” (s. 391 rozprawy).

Badania odnosiły się do trzech grup wiekowych: do 40 roku życia, między 41 a 60 rokiem życia i powyżej 60 roku życia. W badaniu uczestniczyło 30 sędziów sądów

okręgowych orzekających w sprawach rozwodowych. Wyniki badania ankietowego pozwoliły ustalić, że najczęstszymi przyczynami rozkładu pożycia małżeńskiego wskazywanymi w pismach procesowych są: alkoholizm, narkomania i inne nałogi, niezależnie od grupy wiekowej małżonków (s. 301-302 rozprawy). Zdrada z kolei była najczęstszą przyczyną rozkładu pożycia wskazywaną w grupie wiekowej do 40 lat oraz między 41 a 60 rokiem życia (s. 403 rozprawy). Zdaniem Autorki „uzyskane wyniki mają istotne implikacje dla strategii interwencji i wsparcia dla małżonków, sugerując, że programy terapii małżeńskich oraz innych form wsparcia w sytuacji kryzysu małżeńskiego powinny być ukierunkowane zarówno na problematykę zdrady, agresji, jak i na leczenie i wsparcie z nałogami” (s. 406 rozprawy).

Doktorantka uznała za zasadne sformułowanie w ankiecie pytania o najczęstszą zawinioną przyczynę rozkładu pożycia wskazywaną przez sąd w uzasadnieniu wyroku sądu pierwszej instancji (s. 407 rozprawy). Wyniki przeprowadzonego badania dowiodły, że alkoholizm, narkomania i inne nałogi stanowią najczęstszą zawinioną przyczynę rozkładu pożycia małżeńskiego niezależnie od grupy wiekowej (s. 408 rozprawy).

Mimo że wyniki badań prowadzą do wniosku, że żądania ustalenia winy wyłącznej małżonka w procesie rozwodowym są stosunkowo rzadkie, to jednak na przestrzeni ostatnich dziesięciu lat daje się zauważyć tendencję wzrostową (s. 411-413 rozprawy). Jak wskazała Autorka wyniki badania ankietowego prowadzą również do wniosku, że najczęściej to kobiety domagają się ustalenia winy wyłącznej mężów (s. 415 rozprawy). Z kolei najczęściej za wyłącznie winnych rozpadu pożycia małżeńskiego uznawani są mężczyźni (s. 416 rozprawy).

Badania ankietowe dotyczące częstotliwości modyfikacji przez sądy apelacyjne rozstrzygnięć sądów pierwszej instancji w zakresie rozstrzygnięcia o winie, pozwoliły Doktorantce na sformułowanie ciekawych wniosków. Jej zdaniem uzyskane wyniki w postaci rzadkiej modyfikacji „mogą (...) wskazywać na wysokie przeświadczenie sędziów sądów apelacyjnych o prawidłowości orzeczeń sądów pierwszej instancji, co wpływa na stabilność orzecznictwa w zakresie rozstrzygania o winie w sprawach rozwodowych. Może to też sugerować, że wyroki sądów pierwszej instancji są na tyle dobrze uzasadnione i oparte na takich dowodach, że sądy apelacyjne rzadko znajdują podstawy do ich zmiany” (s. 420 rozprawy).

Pracę wieńczą Wnioski końcowe i postulaty *de lege ferenda*. Doktorantka stanowczo opowiedziała się za zasadnością utrzymania w polskim systemie prawnym konstrukcji jurydycznej winy rozkładu pożycia małżeńskiego. Jak wskazała jest to uzasadnione

względnymi społeczno-kulturowymi, religijnymi i aksjologicznymi (s. 433 rozprawy). Autorka dostrzegła jednak potrzebę „istotnej modyfikacji przepisów regulujących rozstrzygnięcie o winie w procesie rozwodowym” (s. 434 rozprawy). Zaproponowała zniesienie obowiązku orzekania o winie przez sąd z urzędu, na rzecz orzekania o winie jedynie na wyraźne żądanie jednego z małżonków. Zgłoszony postulat uzasadniła potrzebą odciążenia sądów i skrócenia czasu trwania postępowań rozwodowych (s. 438 rozprawy). Doktorantka za zasadne uznała wprowadzenie obligatoryjnych posiedzeń mediacyjnych w sprawach rozwodowych, w których małżonkowie wnoszą o rozwiązanie małżeństwa z orzeczeniem o winie (s. 439 rozprawy). Negatywnie ustosunkowała się natomiast do propozycji wprowadzenia do polskiego systemu prawnego instytucji rozwodów pozasądowych (s. 439 rozprawy), z czym zdecydowanie się nie zgadzam. Doktorantka zaproponowała „normatywne doprecyzowanie winy rozkładu pożycia oraz jej uelastycznienie, w tym w szczególności wprowadzenie stopniowania winy oraz możliwości różnicowania skutków winy w zależności od stopnia przyczynienia się każdego z małżonków do zaistnienia rozkładu pożycia małżeńskiego” (s. 440-441 rozprawy). Nie przekonuje mnie postulat Autorki wprowadzenia obok określenia „małżonka wyłącznie winnego rozkładu pożycia małżeńskiego, sformułowania „małżonka w przeważającym stopniu winnego rozkładu pożycia małżeńskiego” (s. 442 rozprawy). Nie znajduję racjonalnego argumentu uzasadniającego słuszność propozycji.

Zasadniczo za poprawne należy uznać strony merytoryczną, językową i edytorską pracy. Wprawdzie zdarzają się drobne „usterki językowe”, ale nie mają one istotnego wpływu na ocenę całej pracy.

Autorka w sposób poprawny skonstruowała przypisy. Szkoda tylko (o czym wyżej wspomniałam), że w rozdziale prawnoporównawczym nie wykorzystwała żadnej literatury ani judykatury zagranicznej.

Doktorantka znakomicie posługuje się językiem prawniczym. Zgłoszone przez nią postulaty *de lege ferenda* logicznie argumentuje, choć z przedstawioną argumentacją można polemizować. Świadczy ona jednak niewątpliwie o umiejętności samodzielnego prowadzenia badań naukowych.

Sumując, przedstawiona do recenzji praca jest interesująca i wartościowa zwłaszcza w kontekście przeprowadzonych badań empirycznych, zachęcająca do szerszej dyskusji w większym gronie.

W związku z tym uznaje się, że rozprawa Pani Anny Leśnik pt. „Wina w rozkładzie pożycia małżeńskiego w postępowaniu rozwodowym” spełnia wszystkie wymogi określone w

ustawie Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce, co pozwala ją dopuścić do publicznej obrony.

Magdalena Rzeuska